

بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان شهر تهران

روح‌الله استاک (دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران، نویسنده مسئول)

roholastack@yahoo.com

جمال عبدالملکی (دکترای برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران)

j_abdolmaleki@sbu.ac.ir

میثم محبی (دانشجوی دکترای روان‌شناسی تربیتی، واحد قم، دانشگاه آزاداسلامی، قم، ایران)

psychologyclinical@yahoo.com

چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی، مفهومی پیچیده، چندوجهی و بین‌رشته‌ای است که از سیاست‌های مهم اجتماعی و فرهنگی در بیشتر کشورها، ساخت و تولید آن از طریق آموزش منابع انسانی است. این امر موجب ارتقای سطح همکاری اعضای جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌شود. براین اساس، با توجه به این‌که یکی از مهم‌ترین، پیچیده‌ترین و گسترده‌ترین سازمان‌های اجتماعی، نظام آموزش و پرورش است، پرداختن به موضوع سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان هدف این پژوهش قرار گرفت. جامعه پژوهش کلیه دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان شهر تهران هستند، از این جامعه نمونه‌ای به حجم ۸۹۷ دانش‌آموز به صورت تصادفی طبقه‌ای انتخاب شد. روش پژوهش توصیفی و از نوع مطالعات ارزیابی است. ابزار پژوهش پرسش‌نامه محقق‌ساخته ۸۷ سؤالی است و جهت تحلیل داده‌ها از روش‌های ارزیابی میانگین و آزمون فریدمن استفاده شد. نتایج بیانگر آن است که: ۱- وضعیت متغیر سرمایه اجتماعی، ابعاد و شاخص‌های آن در گروه‌های کل دانش‌آموزان، دانش‌آموزان پسر و دختر متفاوت است. ۲- اولویت‌بندی متغیر سرمایه اجتماعی، ابعاد و شاخص‌های آن در گروه‌های کل دانش‌آموزان، دانش‌آموزان پسر و دختر متفاوت است.

کلیدواژه: برنامه درسی پنهان، سرمایه اجتماعی، ابعاد، شاخص‌ها، دانش‌آموزان

۱. مقدمه

لازمه شکل‌گیری و بقای اجتماع علمی، تعامل در شبکه‌های علمی، پیوندهای مبتنی بر نظام پاداش ویژه و مشارکت در تولید ایده‌های جدید و فرآیند آموزش حامل نوعی جامعه-پذیری جدید است. تحصیل در یک محیط علمی با خرده‌فرهنگ‌های خاص خود، انتقال-دهنده ارزش‌ها، هنجارها و فرهنگ خود است، بنابراین، پیوندها و شبکه‌های اجتماعی جدیدی را به ارمغان می‌آورد. امروزه دیگر وظایف و کارکردهای نظام آموزشی را نمی‌توان صرفاً در آموزش‌های رسمی و مستقیم دانست؛ بلکه باید شکل‌گیری روحیه علمی، جست‌وجوی نظام‌یافته در فراگیران، تفکر انتقادی، خلاقیت، توانایی برقراری ارتباطات اجتماعی، توان بازآفرینی، مشارکت‌پذیری و تثبیت هویت در تعامل با دیگران را نیز مدنظر قرار داد (ذاکرسالحی، ۱۳۸۷، ص. ۲۶).

موارد مذکور بیان‌گر تجارب و توانایی‌هایی هستند که در مدرسه، کلاس درس و تعاملات میان دانش‌آموزان با یک‌دیگر و دانش‌آموزان و معلمان و به‌صورت کلی در محیط آموزشی رخ می‌دهد. این تجارب در برنامه‌ازقبل تعیین‌شده یا برنامه‌درسی آشکار تعریف نشده‌اند؛ بلکه می‌توان آن‌ها را در برنامه‌درسی پنهان مدارس جست‌وجو کرد. برنامه‌درسی پنهان و پیامدهای آن از جمله مواردی است که امروزه کانون توجه پژوهش‌گران برنامه‌درسی قرار گرفته است. یکی از مسائلی که به‌عنوان پیامدهای برنامه‌درسی مورد نظر است، تعاملات و روابط دانش‌آموزان در محیط آموزشی است که امروزه در زیر عنوان مفهوم سرمایه اجتماعی مطرح می‌شود.

مفهوم سرمایه اجتماعی^۱ در آغاز توسط جامعه‌شناسان معرفی شد و در تحقیقات آن‌ها مورد استفاده قرار گرفت. این مفهوم به‌تدریج توجه اندیشمندان سایر رشته‌های علوم اجتماعی را به خود جلب کرد و در دهه‌های اخیر در حوزه‌های علوم سیاسی، آموزش

---

1. Social capital

و پرورش و مدیریت مورد استفاده قرار گرفته است (الوانی و نقوی، ۱۳۸۳، ص. ۱۶). سرمایه اجتماعی مجموعه منافع بالفعل و بالقوه‌ای است که با عضویت در شبکه‌های اجتماعی^۱ کنش گران و سازمان‌ها به وجود می‌آید؛ به عبارتی، سرمایه اجتماعی به منابع قابل دسترس در درون ساختارهای اجتماعی از قبیل اعتماد، هنجارهای روابط متقابل و هدف متقابل^۲ که افراد را برای انجام کنش جمعی آماده می‌کند، اشاره دارد و به‌عنوان محصول فرعی روابط اجتماعی و درگیری مدنی در سازمان‌های رسمی و غیررسمی ظهور می‌کند (کواچی^۳، ۲۰۰۱، ص. ۳۳).

جامعه علمی به‌نحو روزافزونی به نقش و تأثیر سرمایه اجتماعی در فرآیند توسعه، آگاه‌تر و نسبت به آن ابراز علاقه کرده‌اند. این امر در نظام‌های آموزشی در سطوح متفاوت، خرد میانی و کلان نظام آموزشی و در مدارس مورد توجه بیشتری قرار گرفته است. در سطح تئوریک انتظار بر این است که ارتقای سرمایه اجتماعی بر سرمایه انسانی و وضعیت تحصیلی فراگیران اثر مثبت داشته باشد؛ زیرا آموزش با جامعه‌پذیری علمی همراه است و در یک شرایط گروهی و اجتماعی صورت می‌پذیرد و ذخایر جدیدی از روابط و پیوندها را بین معلمان و دانش‌آموزان، دانش‌آموزان و دانش‌آموزان، دانش‌آموزان و خانواده و دانش‌آموزان و جامعه را در بر دارد. همچنین، پاتنام^۴ (۲۰۰۱) معتقد است که هنجارها از طریق سرمشق‌شدن، اجتماعی‌شدن و آموزش به افراد جامعه تلقین و در آنها تثبیت می‌شود. اتچه‌وری، کلیفتون و رابرتز^۵ (۲۰۰۱) معتقدند که دانش‌آموزان مدارس حداقل از سه نوع سرمایه برخوردارند که می‌توانند از آنها برای نیل به اهداف آموزشی و موفقیت تحصیلی بهره ببرند: الف) سرمایه مالی که شامل پولی است که از سوی خانواده آنها برای پرداخت هزینه‌های تحصیلی نظیر خرید کتاب و غیره سرمایه‌گذاری می‌شوند. ب) سرمایه انسانی که

1. Social Networks
2. Mutual Aide
3. Kawachi
4. Putnam
5. Etchevery, Clifton, & Roberts

شامل توانایی و انگیزش دانش آموزان و معلمان می شود. ج) سرمایه اجتماعی که از طریق تعامل بین دانش آموزان و معلمان در جریان فرآیند یادگیری حاصل می شود.

تحقیقات اخیر سازمانی نشان داده اند که حدود ۷۰ درصد یادگیری ها در نظام های آموزشی از طریق ارتباطات و تعامل های غیررسمی روی می دهد (شارع پور، ۱۳۸۴، ص. ۲۷). قدر مسلم آموزش و پرورش و مؤلفه های متنوع آن نظیر کتب درسی، شیوه تدریس و فضای اجتماعی-روانی حاکم بر کلاس درس و مدرسه می توانند نقش مهمی در ایجاد و تقویت سرمایه اجتماعی دانش آموزان ایفا کنند. همچنین، بسیاری از متخصصان تعلیم و تربیت معتقدند که محیط های آموزشی چالش برانگیز و درعین حال، حمایت کننده سبب تسهیل در فرآیند موفقیت تحصیلی دانش آموزان می شوند (کلیفتون^۱ و روبرتس^۲، ۱۹۹۳). به همین جهت زمانی مدارس می توانند غنی باشند که روابط اجتماعی موجود در آنها از یک سو دانش آموز را به چالش فکری و علمی بکشاند و از سوی دیگر، حمایت اجتماعی فراوانی برای دانش آموزان فراهم کند. این نوع روابط اجتماعی بر رفتار دانش آموز و عملکرد او تأثیر مثبت و فراوانی دارد (اتچه وری و همکاران، ۲۰۰۱).

با توجه به این که سرمایه اجتماعی هم بر روابط بین دانش آموزان و اعتماد آنها تأثیر دارد و هم می تواند در موفقیت تحصیلی آنها مؤثر باشد و این که تا کنون مطالعه ای جهت بررسی سرمایه اجتماعی در دانش آموزان دبیرستان تهران انجام نشده است، این مطالعه با هدف بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی، ابعاد و شاخص های آن را در دانش آموزان پایه اول دبیرستان های شهر تهران به عنوان موردی از برنامه درسی پنهان انجام گرفته است. در ادامه ابتدا به تشریح مفهوم سرمایه اجتماعی، ابعاد و شاخص ها اقدام می شود، سپس با عنایت به مطالعه میدانی به پاسخ گویی درباره سؤالات پژوهش اقدام خواهد شد.

---

1. Clifton
2. Robbers

۲. مبانی نظری تحقیق

۱.۲. سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی عبارت است از مجموعه منافع بالفعل و بالقوه‌ای است که با عضویت در شبکه‌های اجتماعی کنش‌گران و سازمان‌ها به وجود می‌آید؛ به عبارتی، مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی است که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان آن‌ها مجاز است در آن سهیم هستند (فوکویاما^۱، ۲۰۰۱، ص. ۱۰).

سرمایه اجتماعی به‌طور کلی شامل نهادها، روابط، گرایش‌ها، ارزش‌ها و هنجارهایی است که بر رفتار و تعاملات بین افراد حاکم است (گروت و ون‌بستلر^۲، ۲۰۰۱، ص. ۳)؛ به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی آن دسته از شبکه‌ها و هنجارهایی است که افراد را قادر به عمل جمعی می‌کند (ولکاک^۳، ۱۹۹۸، ص. ۱۵۴). این دو تعریف به‌گونه‌ای شامل تمام تعاریفی است که تا به حال از سرمایه اجتماعی شده است.

۲.۲. ابعاد سرمایه اجتماعی

در بررسی نظریات و مطالعات انجام‌شده سرمایه اجتماعی دارای سه بعد اساسی به شرح زیر است:

کیفیت شبکه^۴: منظور از کیفیت شبکه منابعی است که بازآمدها، تفاسیر و سیستم‌های معانی مشترک از قبیل هنجارها و اهداف مشترک را در یک شبکه اجتماعی فراهم می‌سازد (گروت و بستلرت، ۲۰۰۱: ۹۸).

ساختار شبکه^۵: منظور از ساختار شبکه منابعی است که الگوهای غیرشخصی پیوندهای بین افراد (بخش ساخت‌افزایی شبکه‌های اجتماعی) را در قالب موارد اندازه شبکه و تحرک شبکه را در یک شبکه اجتماعی فراهم می‌سازد (گروت و بستلرت، ۲۰۰۱، ص. ۱۰۲).

1. Fukuyama
2. Grootaert & Van Bastelaert
3. Woolcock & Narayan
4. Network Qualities
5. Network Structure

ارتباطات شبکه^۱: منظور از ارتباطات شبکه منابعی است که وضعیت الگوهای ارتباطی افراد را در قالب موارد انسجام و همبستگی جمعی و میزان تبادل دانش و اطلاعات را در یک شبکه اجتماعی نشان می‌دهد (کوک گامپرز^۲، ۱۹۸۶، ص. ۸۴).

۲.۳. شاخص‌های سرمایه اجتماعی

هنجارهای مشترک^۳: در اصطلاح دانش جامعه‌شناسی، به یک الگوی رفتاری گفته می‌شود که فرد روابط و کنش‌های خود را در اجتماع براساس آن تنظیم می‌کند. اکثریت جامعه خود را به آن پایبند می‌دانند. هنجارها دربردارنده دو عنصر اساسی اعتماد و احساس اثرگذاری و کارآیی هستند (رفیع پور، ۱۳۸۵، ص. ۶۰).

اهداف مشترک^۴: در اصطلاح جامعه‌شناسی به اشتراک بین افراد درباره یک یا چند هدف گفته می‌شود؛ طوری که افراد فعالیت‌ها و روابط خود را در سطح اجتماع جهت دستیابی به اهداف مدنظر تنظیم می‌کنند. اهداف مشترک دربردارنده سه عنصر اساسی تعاون و همکاری متقابل، مشارکت داوطلبانه (اجتماعی و مدنی)، حمایت اجتماعی (مالی و عاطفی) و هویت جمعی است (باوم و زیریچ^۵، ۲۰۰۳، ص. ۳۲۱).

اندازه شبکه^۶: منظور گستردگی شبکه ارتباطات (تعداد ارتباطات) و انواع ارتباطات فرد در سطوح خرد، میانی و کل این شبکه می‌باشد (کریشنا و شاردر^۷، ۱۹۹۹، ص. ۵۸).

تحرك شبکه^۸: اشاره به میزان تغییرپذیری (افزایش یا کاهش) شبکه ارتباطات (تعداد ارتباطات) و انواع ارتباطات فرد در سطوح خرد، میانی و کل این شبکه است (کریشنا و شاردر، ۱۹۹۹، ص. ۶۲).

1. Network Communication
2. Cook - Gumperz
3. Common Norms
4. Common Purpose
5. Baum & ziersch
6. Network Size
7. Krishna & Sharder
8. Network Movement

انسجام ارتباطات^۱: انسجام و همبستگی ارتباطات عبارت است از توافق جمعی میان اعضای یک جامعه که حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجارهای یک جامعه است، وجود تعلق جمعی و تراکمی از وجود تعامل در میان افراد آن جامعه است. انسجام اجتماعی ارتباطات با معرف‌هایی چون توافق در امور، صمیمیت در امور پذیرش متقابل، پایبندی به تعهدات، کمک به هنگام گرفتاری‌ها، شرکت در مراسم و مناسک خانوادگی، احترام کوچک‌ترها به بزرگ‌ترها تبیین می‌شود (کریشنا، ۲۰۰۵، ص. ۱۲۵).

تبادل دانش و اطلاعات^۲: منظور از تبادل دانش و اطلاعات عبارت از میزان به‌اشتراک‌گذاری دانش و اطلاعات به‌منظور تبادل آن در سطوح مختلف (خرد، میانی و کل) شبکه ارتباطی افراد (چو^۳، ۲۰۰۳، ص. ۹۲).

۲.۴. سرمایه اجتماعی و محیط آموزشی

ارتباطات و تعاملات بین معلمان و دانش‌آموزان را می‌توان با دو مفهوم «سازمان علمی» و «اجتماع علمی» مورد مطالعه قرار داد. تولید و انتقال دانش به‌عنوان دو هدف اصلی نظام آموزشی وابسته به وجود ارتباطات کارگزاران دانش در قالب سازمان و اجتماع علمی می‌باشد. بهبود سازمان علمی از طریق بهبود مدیریت، فرهنگ و مناسبات سازمانی به افزایش تولید دانش و تربیت دانش‌آموختگان توانا می‌انجامد. مفهوم اجتماع علمی نیز امکان بررسی مناسبات کارگزاران دانش را در پرتو مؤلفه‌های اعتماد، هنجارهای مشترک، انسجام و هویت فراهم می‌سازد (گیبونز^۴، ۱۹۹۴، ص. ۹۱-۷۶).

امروزه به‌منظور تأکید بر اهمیت روابط افراد در فرآیندهای آموزشی، مفهوم سرمایه اجتماعی به یاری مفهوم پیشین سرمایه انسانی آمده است. مفهوم «سرمایه اجتماعی» روابط مربیان و معلمان با دانش‌آموزان خود را نشان می‌دهد. این مفهوم میزان برخورداری مربیان

1. Communication Solidarity
2. Swap of Information & Knowledge
3. Chou
4. Gibbons

برجسته از فعالیت‌های مربی‌گری را تعیین می‌کند. این فعالیت‌ها مقولاتی چون مباحثه مربیان با دانش‌آموزان، انتظار معلمان از دانش‌آموزان برای انجام‌دادن کار آموزشی، برخورد احترام‌آمیز با دانش‌آموزان، دوست‌شدن مربیان با دانش‌آموزان را شامل می‌شود. این مناسبات برجستگی علمی دانش‌آموزان را تسهیل می‌کند.

فراوانی، کیفیت و استحکام تعامل‌های دانش‌آموزان و معلمان همچنین تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر رشد و توسعه فکری دانش‌آموزان دارد. تعاملات دانش‌آموزان-معلمان بر عوامل شخصیتی مثل پیچیدگی شناختی تأثیر می‌گذارد و برای بیشتر دانش‌آموزان روابط شخصی با معلمان به‌طور معناداری احترام به خویش اجتماعی و ادراک خویش دانش‌آموزان را بهبود می‌بخشد (واتکینز^۱، ۱۹۹۲، صص. ۱۶۱۰-۱۶۸).

کلمن^۲ (۱۹۸۸) به سودمندی سرمایه اجتماعی به‌عنوان منبعی برای همکاری، روابط دوجانبه، تحرک اجتماعی، رشد اقتصادی، برتری سیاسی و نیروی زیست اجتماعی و توسعه اجتماعی (از جمله آموزش بالا و موفقیت تحصیلی) تأکید می‌ورزد؛ به‌عبارتی، یکی از پیامدهای مثبت سرمایه اجتماعی، موفقیت تحصیلی فرزندان است. همچنین، وی معتقد است که تماس بین کودک و خانواده، دوستان، جامعه و مدرسه‌اش می‌تواند به دستاوردهای آکادمیک بالایی تبدیل شود، این تماس‌ها محصول روابط و درگیری‌های اجتماعی است که سرمایه اجتماعی نام دارد.

کارهایی که اخیراً انجام شده، سعی داشته‌اند تا پیوند نزدیک سرمایه اجتماعی با پیشرفت آموزشی را تأیید کنند. از بین چهارده تحقیق انجام‌شده درباره ارتباط بین سرمایه اجتماعی و دستاوردهای آموزشی که توسط دیکا و سینگ^۳ مرور شده‌اند، اکثر آن‌ها پیوستگی مثبتی را بین نمرات مختلف این دو متغیر یافته‌اند (دیکا و سینگ^۳، ۲۰۰۲، صص. ۴۱-۳).

---

1. Watkins

2. Colman, J, S

3. Dika, S. L. & Singh

در زمینه موضوع پژوهش در ایران تحقیقات اندکی صورت گرفته است که بیشتر در مورد وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان و کارکنان سازمان‌ها است و در مورد وضعیت سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان تحقیقی صورت نگرفته است. این پژوهش با توجه به این نکته در پی آن است تا با بررسی این موضوع به توسعه تحقیقات در این زمینه کمک کند. بنابراین، با توجه به هدف اصلی پژوهش و مبانی نظری موجود می‌توان سؤالات زیر را مطرح کرد:

۱. وضعیت سرمایه اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن در دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان

مناطق ۱۹ گانه شهر تهران چگونه است؟

۲. وضعیت شاخص‌های شش‌گانه سرمایه اجتماعی در دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان

مناطق ۱۹ گانه شهر تهران چگونه است؟

۳. اولویت‌بندی ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در دانش‌آموزان پایه اول

دبیرستان مناطق ۱۹ گانه شهر تهران چگونه است؟

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر با توجه به هدف از نوع مطالعات کاربردی و از لحاظ شیوه جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها، توصیفی و از نوع طرح‌های پیمایشی است.

۳.۱. جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه پژوهش حاضر عبارت است از کلیه دانش‌آموزان پایه اول متوسطه مناطق ۱۹ گانه شهر تهران در سال تحصیلی ۱۳۸۷-۱۳۸۶ که طبق آمار برابر با ۱۴۸۹۵۲ دانش‌آموز می‌باشد. شایان ذکر است که ۴۷/۷ درصد جامعه را دانش‌آموزان پسر و ۵۲/۳ درصد را دانش‌آموزان دختر تشکیل می‌دهند. بنابراین، نمونه‌ای به حجم ۸۹۷ دانش‌آموز جهت مطالعه انتخاب شد. با عنایت به این مطلب که جامعه پژوهش حاضر از حیث دو متغیر مناطق (نوزده منطقه

آموزشی) و جنسیت (دانش‌آموزان پسر و دختر) دارای طبقات مشخص می‌باشد و الزاماً در نمونه پژوهش باید نسبت‌های این متغیرها و سطوح آن‌ها اعمال شود:

$$\frac{۸۹۷ \times ۴۷۷}{۶۰۰} = ۶۲۸ \text{ تعداد پسران} \quad \frac{۸۹۷ \times ۵۲۳}{۶۰۰} = ۶۶۹ \text{ تعداد دختران}$$

بنابراین، برای توزیع پرسش‌نامه بین نمونه پژوهش از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای با رعایت نسبت‌ها استفاده شده است. در این‌جا نیز تعدادی از دبیرستان‌های مناطق ۱۹ گانه شهر تهران را به صورت تصادفی انتخاب و براساس جمعیت دانش‌آموزان هر دبیرستان‌ها تعدادی را با رعایت نسبت به صورت تصادفی ساده انتخاب می‌کنیم.

۲.۳. ابزار گردآوری داده‌ها در پژوهش

در پژوهش حاضر جهت گردآوری اطلاعات در زمینه متغیر پیشرفت تحصیلی از معدل کل دانش‌آموزان و جهت اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی (ابعاد و شاخص‌ها) از پرسش‌نامه محقق‌ساخته ۸۷ سؤالی بر مبنای طیف پنج درجه‌ای لیکرت در دامنه خیلی کم تا خیلی زیاد استفاده شد. جهت تعیین پایایی ابزار از روش آلفای کرونباخ و جهت تعیین روایی ابزار از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم استفاده شد، مشخصات ابزار و ویژگی‌های آن در جدول (۱) ارائه شده است.

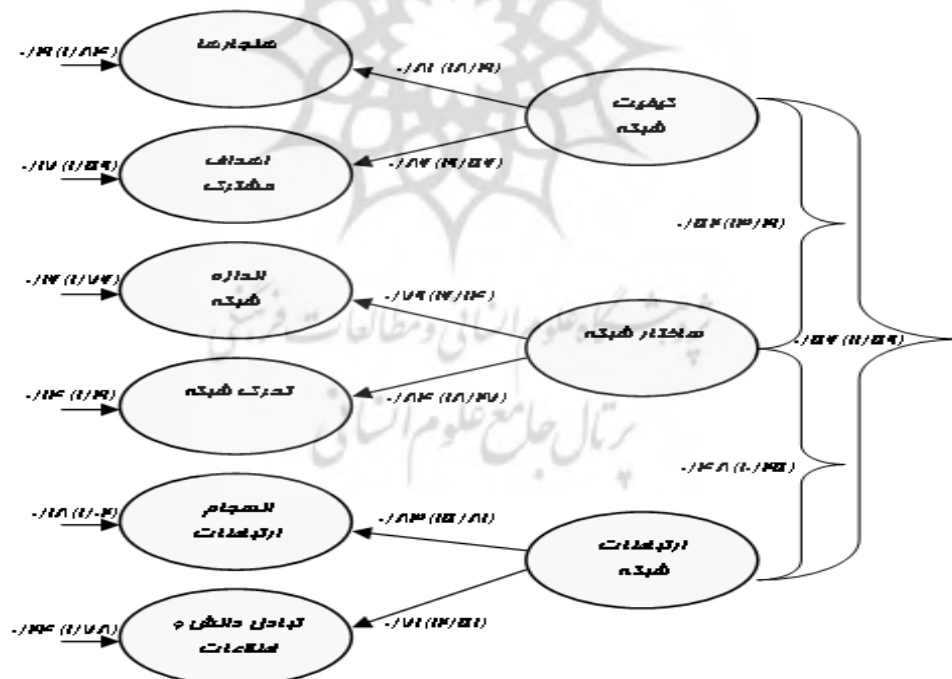
جدول ۱- ضرایب پایایی مقیاس سرمایه اجتماعی

متغیر	آلفای کرونباخ	تعداد سؤالات	شماره سؤالات
سرمایه اجتماعی	۰/۸۹۱	۸۷	۱-۸۷
ابعاد سرمایه اجتماعی			
کیفیت شبکه	۰/۸۶۸	۱۶	۱-۱۶
ساختار شبکه	۰/۸۶۹	۳۱	۱۷-۴۷
مبادلات شبکه	۰/۹۴۵	۴۰	۴۸-۸۷
شاخص‌های سرمایه اجتماعی			
هنجارها	۰/۷۷	۸	۱-۸

ادامه جدول ۱

متغیر	آلفای کرونباخ	تعداد سوالات	شماره سوالات
اهداف مشترک	۰/۹۲۵	۸	۹-۱۶
اندازه شبکه	۰/۹۰	۱۶	۱۷-۳۲
تحرک شبکه	۰/۹۰	۱۵	۳۳-۴۷
انسجام ارتباطات	۰/۸۹۱	۱۶	۴۸-۶۳
تبادل دانش و اطلاعات	۰/۹۱۲	۲۴	۶۴-۸۷

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل ضرایب پایایی آلفای کرونباخ، از آنجا که ضرایب پایایی مقیاس سرمایه اجتماعی در دامنه حداقل ۰/۷۰ تا ۰/۹۲۵ قرار دارد، می توان گفت ابزار از ویژگی پایایی مناسب برخوردار است.

شکل ۱- تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم مقیاس سرمایه اجتماعی براساس ابعاد و شاخص‌ها

جدول ۲- شاخص‌های برازندگی مدل اندازه‌گیری درجه دوم مقیاس سرمایه اجتماعی

ردیف	شاخص	مقدار	ملاک	نتیجه
۱	خی دو	۶۱۶/۱۴	P: ۰/۰۵۱UP	مطلوب
۲	درجه آزادی	۴۷۴	-	مطلوب
۳	نسبت	۱/۳۰	۲ و کمتر	مطلوب
۴	RMSEA	۰/۰۳۱	۰/۰۵ و پایتر	مطلوب
۵	CFI	۰/۹۵	حداقل ۰/۹	مطلوب
۶	GFI	۰/۹۴	حداقل ۰/۹	مطلوب
۷	AFGI	۰/۹۲	حداقل ۰/۹	مطلوب
۸	PGFI	۰/۷۸	حداقل ۰/۵	مطلوب

با عنایت به شاخص‌های هشت‌گانه برازش مدل می‌توان گفت مدل اندازه‌گیری بیان‌گر روایی مناسب ابزار اندازه‌گیری است. بنابراین، می‌توان گفت مقیاس سرمایه اجتماعی از روایی برخوردار است.

۳.۳. شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

در پژوهش حاضر جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از تکنیک‌های آماری توصیفی از قبیل توزیع فراوانی، شاخص‌های مرکزی (نما، میانه و میانگین) و شاخص‌های پراکندگی (انحراف معیار و واریانس) جهت متغیرهای دموگرافیکی و متغیر سرمایه اجتماعی استفاده خواهد شد و در پاسخ‌گویی به سؤالات از تکنیک‌های ارزیابی میانگین‌های وزنی و آزمون فریدمن استفاده خواهد شد. در ارزیابی میانگین وزنی به شرح زیر عمل خواهد شد.

جدول ۳- شیوه و چگونگی ارزیابی وضعیت متغیرها

خیلی پایین	پایین	متوسط	بالا	خیلی بالا
۱-۱/۸۰	۱/۸۱-۲/۶	۲/۶۱-۳/۴	۳/۴۱-۴/۲	۴/۲۱-۵

۴. یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج تحلیل داده‌ها، ۴۷۷٪ نمونه را دانش‌آموزان پسر و ۵۲۳٪ نمونه را دانش‌آموزان دختر تشکیل داده‌اند.

جدول ۴- بررسی وضعیت پاسخ‌گویان برحسب جنسیت

گروه	فراوانی	درصد فراوانی
پسران	۴۲۸	۴۷۷٪
دختران	۴۶۹	۵۲۳٪
کل	۸۹۷	۱۰۰٪

سؤال اول: وضعیت سرمایه اجتماعی و ابعاد سه‌گانه آن در دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان چگونه است؟

جدول ۵- بررسی توصیفی و ارزیابی متغیر سرمایه اجتماعی در دانش‌آموزان

ارزیابی وضعیت					متغیر سرمایه اجتماعی			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۳۴۵	۳/۱۵	۸۹۷	کل
		√			۰/۳۱۲	۳/۳۲	۴۲۸	پسران
		√			۰/۳۵۸	۳/۰۹	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش‌آموزان، دانش‌آموزان پسر و دانش‌آموزان دختر در متغیر سرمایه اجتماعی با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت سه گروه کل دانش‌آموزان (۳/۱۵)، دانش‌آموزان پسر (۳/۳۲) و دانش‌آموزان دختر (۳/۰۹) در متغیر سرمایه اجتماعی در حد متوسط ارزیابی می‌شود.

جدول ۶- بررسی توصیفی و ارزیابی متغیر بعد کیفیت شبکه در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					بعد کیفیت شبکه			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۳۱۸	۳/۲۷	۸۹۷	کل
	√				۰/۳۸۱	۳/۷۲	۴۲۸	پسران
		√			۰/۳۱۵	۳/۰۱	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر کیفیت شبکه با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت گروه کل دانش آموزان (۳/۲۷) و دانش آموزان دختر (۳/۰۱) در متغیر کیفیت شبکه در حد متوسط ارزیابی می‌شود. و وضعیت گروه دانش آموزان پسر (۳/۷۲) در متغیر کیفیت شبکه بالا ارزیابی می‌شود.

جدول ۷- بررسی توصیفی و ارزیابی متغیر بعد ساختار شبکه در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					بعد ساختار شبکه			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۲۸۷	۲/۹۲	۸۹۷	کل
		√			۰/۲۶۱	۲/۸۰	۴۲۸	پسران
		√			۰/۳۰۴	۳/۱۰	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر ساختار شبکه با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت سه گروه کل دانش آموزان (۲/۹۲)، دانش آموزان پسر (۲/۸۰) و دانش آموزان دختر (۳/۱۰) در متغیر ساختار شبکه در حد متوسط ارزیابی می‌شود.

جدول ۸- بررسی توصیفی و ارزیابی متغیر بعد ارتباطات شبکه در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					بعد ارتباطات شبکه			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
			√		۰/۲۰۱	۲/۱۶	۸۹۷	کل
			√		۰/۳۱۱	۲/۱۴	۴۲۸	پسران
			√		۰/۲۱۰	۲/۲۹	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر ارتباطات شبکه با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت سه گروه کل دانش آموزان (۲/۱۶)، دانش آموزان پسر (۲/۱۴) و دانش آموزان دختر (۲/۲۹) در متغیر سرمایه اجتماعی در حد پایین ارزیابی می‌شود.

سؤال دوم: وضعیت شاخص‌های شش‌گانه سرمایه اجتماعی در دانش آموزان پایه اول دبیرستان چگونه است؟

جدول ۹- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص هنجارها در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					شاخص هنجارها			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۳۱۹	۳/۳۴	۸۹۷	کل
		√			۰/۳۹۲	۳/۲۸	۴۲۸	پسران
	√				۰/۳۱۷	۴/۰۶	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر هنجارها با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت گروه کل دانش آموزان (۳/۳۴) و دانش آموزان پسر (۳/۲۸) در متغیر هنجارها در حد

متوسط ارزیابی می شود و وضعیت گروه دانش آموزان دختر (۴/۰۶) در متغیر هنجارها بالا ارزیابی می شود.

جدول ۱۰- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص اهداف مشترک در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت				شاخص اهداف مشترک				
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
	√				۰/۳۰۸	۳/۸۱	۸۹۷	کل
	√				۰/۳۱۴	۳/۴۶	۴۲۸	پسران
	√				۰/۳۹۱	۳/۵۸	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر اهداف مشترک با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت سه گروه کل دانش آموزان (۳/۸۱)، دانش آموزان پسر (۳/۴۶) و دانش آموزان دختر (۳/۵۸) در متغیر اهداف مشترک در حد متوسط ارزیابی می شود.

جدول ۱۱- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص اندازه شبکه در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت				شاخص اندازه شبکه				
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۲۱۸	۲/۸۷	۸۹۷	کل
		√			۰/۲۶۳	۲/۹۶	۴۲۸	پسران
			√		۰/۲۴۰	۲/۰۱	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر اندازه شبکه با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت گروه کل دانش آموزان (۲/۸۷) و دانش آموزان پسر (۲/۹۶) در متغیر اندازه شبکه در

حد متوسط ارزیابی می شود. و وضعیت گروه دانش آموزان دختر (۲/۰۱) در متغیر اندازه شبکه پایین ارزیابی می شود.

جدول ۱۲- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص تحرک شبکه در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					شاخص تحرک شبکه			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
			√		۰/۳۱۸	۲/۵۸	۸۹۷	کل
		√			۰/۲۸۰	۲/۶۶	۴۲۸	پسران
			√		۰/۳۱۲	۲/۰۹	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر تحرک شبکه با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت گروه کل دانش آموزان (۲/۵۸) و دانش آموزان دختر (۲/۶۶) در متغیر تحرک شبکه در حد پایین ارزیابی می شود و وضعیت گروه دانش آموزان پسر (۲/۰۹) در متغیر تحرک شبکه متوسط ارزیابی می شود.

جدول ۱۳- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص انسجام ارتباطات در دانش آموزان

ارزیابی وضعیت					شاخص انسجام ارتباطات			
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
		√			۰/۲۱۴	۲/۷۱	۸۹۷	کل
			√		۰/۲۹۲	۲/۰۳	۴۲۸	پسران
		√			۰/۳۱۶	۲/۹۴	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر انسجام ارتباطات با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند

از: وضعیت گروه کل دانش‌آموزان (۲/۷۱) و دانش‌آموزان دختر (۲/۹۴) در متغیر انسجام ارتباطات در حد متوسط ارزیابی می‌شود و وضعیت گروه دانش‌آموزان پسر (۲/۰۳) در متغیر انسجام ارتباطات پایین ارزیابی می‌شود.

جدول ۱۴- بررسی توصیفی و ارزیابی شاخص تبادل دانش و اطلاعات در دانش‌آموزان

ارزیابی وضعیت				شاخص تبادل دانش و اطلاعات				
خیلی بالا	بالا	متوسط	پایین	خیلی پایین	انحراف استاندارد	میانگین	فراوانی	گروه
			√		۰/۱۸۹	۱/۹۱	۸۹۷	کل
			√		۰/۱۶۴	۱/۸۴	۴۲۸	پسران
			√		۰/۱۷۳	۱/۹۸	۴۶۹	دختران

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها وضعیت سه گروه کل دانش‌آموزان، دانش‌آموزان پسر و دانش‌آموزان دختر در متغیر تبادل دانش و اطلاعات با عنایت به میانگین گروه‌ها عبارت‌اند از: وضعیت گروه کل دانش‌آموزان (۱/۹۱)، دانش‌آموزان پسر (۱/۸۴) و دانش‌آموزان دختر (۱/۹۸) در متغیر تبادل دانش و اطلاعات در حد پایین ارزیابی می‌شود.

سؤال سوم: اولویت‌بندی ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی در دانش‌آموزان پایه اول دبیرستان چگونه است؟ جهت پاسخ‌گویی به این سؤال از آزمون فرید من استفاده شد که در آن به اولویت‌بندی کردن عوامل و رتبه‌دهی به آن‌ها و بررسی تفاوت معنادار بین رتبه‌ها پرداخته می‌شود. به کمک این آزمون می‌توان متغیرهای موجود در تحقیق را رتبه‌بندی کرد.

جدول ۱۵- اولویت‌بندی وضعیت متغیرهای پژوهش در کل، در پسران و دختران دانش‌آموز

دختران		پسران		کل		متغیر
اولویت	میانگین رتبه	اولویت	میانگین رتبه	اولویت	میانگین رتبه	
۴	۳/۰۱	۱	۳/۷۲	۳	۳/۲۷	کیفیت شبکه
۱	۴/۰۶	۳	۳/۲۸	۲	۳/۳۴	هنجارها

ادامه جدول ۱۵

دختران		پسران		کل		متغیر
اولویت	میانگین رتبه	اولویت	میانگین رتبه	اولویت	میانگین رتبه	
۲	۳/۵۸	۲	۳/۴۶	۱	۳/۸۱	اهداف مشترک
۳	۳/۱۰	۴	۲/۸۰	۴	۲/۹۲	ساختار شبکه
۸	۲/۰۱	۵	۲/۹۶	۵	۲/۸۷	اندازه شبکه
۷	۲/۰۹	۶	۲/۶۶	۷	۲/۵۸	تحرک شبکه
۶	۲/۲۹	۷	۲/۱۴	۸	۲/۱۶	ارتباطات شبکه
۵	۲/۹۴	۸	۲/۰۳	۶	۲/۷۱	انسجام ارتباطات
۹	۱/۹۸	۹	۱/۸۴	۹	۱/۹۱	تبادل دانش و اطلاعات
۴۶۹		۴۲۸		۸۹۷		فراوانی
۱۶۵۷/۴۲		۱۸۵۷/۲۱		۲۸۹۷/۵۸		خی دو
۸		۸		۸		درجه آزادی
۰/۰۱		۰/۰۱		۰/۰۱		سطح معناداری

با توجه به نتایج حاصل از آزمون فریدمن در سه گروه کل، پسران و دختران درباره ابعاد و شاخص‌های سرمایه اجتماعی می‌توان گفت میزان شاخص خی دو به دست آمده در سه گروه در سطح ۰/۰۱ معنادار و بیانگر وجود تفاوت معنادار در بین میانگین رتبه‌های متغیرها در هر یک از گروه‌ها می‌باشد که با توجه به وضعیت رتبه‌بندی متغیرها در گروه‌ها می‌توان گفت:

۱. بالاترین رتبه در گروه کل دانش آموزان مربوط به متغیر اهداف مشترک با میانگین (۳/۸۱) و کمترین رتبه در گروه کل دانش آموزان مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۹۱) می‌باشد.
۲. بالاترین رتبه در گروه پسران دانش آموز مربوط به متغیر کیفیت شبکه با میانگین (۳/۷۲) و کمترین رتبه در گروه پسران دانش آموز مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۸۴) می‌باشد.

۳. بالاترین رتبه در گروه دختران دانش آموز مربوط به متغیر هنجارها با میانگین (۴/۰۶) و کمترین رتبه در گروه دختران دانش آموز مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۹۸) است.

۵. نتیجه گیری و پیشنهادها

در این تحقیق متغیر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن به مانند کیفیت شبکه، ساختار شبکه و مبادلات شبکه و نیز شاخص های سرمایه اجتماعی چون هنجارها، اهداف مشترک، اندازه شبکه، تحرک شبکه، انسجام ارتباطات و تبادل دانش و اطلاعات به همراه اولویت بندی شاخص های سرمایه اجتماعی مورد نظر قرار گرفت، درحالی که میزان شاخص اهداف مشترک در گروه کل دانش آموزان و دانش آموزان دختر و پسر در وضعیت بالایی ارزیابی شد؛ اما درعین حال شاهد پایین بودن میزان شاخص تبادل دانش و اطلاعات در دختران و پسران و نیز اولویت پایین آن هستیم که نشان دهنده عدم تناسب بین وسایل و اهداف در جامعه و ضعف فرهنگ کار جمعی است که گریبانگیر اکثر کشورهای درحال توسعه و از عوامل عقب ماندگی آنها در زمینه های مختلف محسوب می شود. از دیگر نکات برجسته تحقیق، بالابودن میزان شاخص هنجارها در دخترها و فاصله معنی دار آن با پسرها است. به نظر می رسد جامعه پذیری و فرهنگ پذیری متفاوت دختران و پسران در جامعه ایران دلیلی بر بالابودن رتبه دختران در رعایت هنجارها باشد. به طور کلی، الگوی شایسته دختر ایرانی به تبعیت از باورهای مذهبی - سنتی به رعایت هنجارهای تعیین شده توسط جامعه و نیز ارتباطات محدود در جامعه تعریف می شود، امری که جامعه چنین الگویی را برای جامعه پذیری و فرهنگ پذیری پسران کمتر در نظر می گیرد.

با توجه به نتایج حاصل از تحلیل داده ها وضعیت سه گروه کل دانش آموزان، دانش آموزان پسر و دانش آموزان دختر در متغیر سرمایه اجتماعی، ابعاد، شاخص ها، انواع و سطوح آن به شرح زیر است:

گروه کل دانش‌آموزان: وضعیت کل دانش‌آموزان در شاخص تحرک شبکه و بعد ارتباطات شبکه در حد پایین ارزیابی می‌شود. وضعیت کل دانش‌آموزان در متغیرهای سرمایه اجتماعی، بعد کیفیت شبکه، بعد ساختار شبکه، شاخص‌های هنجارها، اندازه شبکه، انسجام ارتباطات، تبادل دانش و اطلاعات، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی، سرمایه اجتماعی در سطوح خرد، میانی و کل در حد متوسط ارزیابی می‌شود. همچنین، وضعیت کل دانش‌آموزان در شاخص اهداف مشترک در حد بالا ارزیابی می‌شود.

گروه پسران دانش‌آموزان: وضعیت پسران دانش‌آموزان در بعد ارتباطات شبکه و شاخص‌های انسجام ارتباطات و تبادل دانش و اطلاعات در حد پایین ارزیابی می‌شود. وضعیت پسران دانش‌آموزان در متغیرهای سرمایه اجتماعی، بعد ساختار شبکه، شاخص‌های هنجارها، اندازه شبکه، تحرک شبکه، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه اجتماعی در سطوح خرد، میانی و کل در حد متوسط ارزیابی می‌شود. همچنین، وضعیت پسران دانش‌آموزان در بعد کیفیت شبکه، شاخص اهداف مشترک و سرمایه اجتماعی بین‌گروهی در حد بالا ارزیابی می‌شود.

گروه دختران دانش‌آموزان: وضعیت دختران دانش‌آموزان در بعد ارتباطات شبکه و شاخص‌های اندازه شبکه، تحرک شبکه، تبادل دانش و اطلاعات، سرمایه اجتماعی بین‌گروهی و سرمایه اجتماعی میانی در حد پایین ارزیابی می‌شود. وضعیت دختران دانش‌آموزان در متغیرهای سرمایه اجتماعی، بعد کیفیت شبکه، بعد ساختار شبکه، شاخص انسجام ارتباطات، سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه اجتماعی در سطوح خرد و کل در حد متوسط ارزیابی می‌شود. همچنین، وضعیت دختران دانش‌آموزان در بعد شاخص‌های هنجارها و اهداف مشترک در حد بالا ارزیابی می‌شود.

با توجه به نتایج حاصل از آزمون فریدمن در سه گروه کل، پسران و دختران در باب متغیر سرمایه اجتماعی، ابعاد، شاخص‌ها، انواع و سطوح آن می‌توان گفت میزان شاخص‌های دو به دست آمده در سه گروه در سطح ۰/۰۱ معنادار و بیان‌گر وجود تفاوت معنادار در

بین میانگین رتبه‌های متغیرها در هر یک از گروه‌ها است که با توجه به وضعیت رتبه‌بندی متغیرها در گروه‌ها می‌توان گفت:

- بالاترین رتبه در گروه کل دانش‌آموزان مربوط به متغیر اهداف مشترک با میانگین (۳/۸۱) و کمترین رتبه در گروه کل دانش‌آموزان مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۹۱) است.

- بالاترین رتبه در گروه پسران دانش‌آموز مربوط به متغیر کیفیت شبکه با میانگین (۳/۷۲) و کمترین رتبه در گروه پسران دانش‌آموز مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۸۴) است.

- بالاترین رتبه در گروه دختران دانش‌آموز مربوط به متغیر هنجارها با میانگین (۴/۰۶) و کمترین رتبه در گروه دختران دانش‌آموز مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین (۱/۹۸) است.

در بررسی سؤالات پژوهش می‌توان گفت نتایج حاصل از این سؤالات با نتایج مطالعات قبلی به شرح زیر هم‌سو و هم‌جهت می‌باشد:

- درباره وضعیت سرمایه اجتماعی (ابعاد، شاخص‌ها، انواع و سطوح) دانش‌آموزان نتایج حاصل با نتایج مطالعات ملاحسنی (۱۳۷۹)، کلمن (۱۹۸۸)، اسرائیل، اسمیت و بلوویا (۱۹۹۲)، کالمجین و کرای کمپ (۱۹۹۶)، کاربونارو (۱۹۹۸)، پونگ (۱۹۹۸)، سان (۱۹۹۸)، اسمیت و مادوکس (۱۹۹۹)، اسرائیل و هارتلس (۲۰۰۱)، گروداد (۲۰۰۳) و باسانی (۲۰۰۸) هم‌سو و هم‌جهت است.

- درباره تفاوت معنادار بین دختران و پسران در زمینه وضعیت سرمایه اجتماعی (ابعاد، شاخص‌ها، انواع و سطوح) نتایج حاصل با نتایج مطالعات کلمن (۱۹۸۸)، اسرائیل، اسمیت و بلوویا (۱۹۹۲)، زولا و دورن‌بوچ (۱۹۹۴)، بانکستون و زوه (۱۹۹۵)، سالازار و دورن بوچ (۱۹۹۵)، فورستنبرگ و هوگاس (۱۹۹۵)، بیانچی و رابینسون (۱۹۹۷)، کاربونارو (۱۹۹۸)، پونگ (۱۹۹۸)، سان (۱۹۹۸)، هائو و برونس

(۱۹۹۸)، دایک و ویلسون (۱۹۹۹)، اسمیت و مادوکس (۱۹۹۹)، لاگلو (۲۰۰۰)، ماندو (۲۰۰۵)، باسانی (۲۰۰۸) و مارتین (۲۰۰۹) هم‌سو و هم‌جهت است.

در تبیین نتایج پژوهش باید به دو مقوله خانواده و مدرسه توجه کرد. بنابراین، می‌توان گفت:

- سرمایه اجتماعی و خانواده: سرمایه اجتماعی در خانواده شامل ارتباطات بین نسل‌ها، بین بچه‌های جوان و والدین سالخورده آن‌ها، بین بچه‌ها و پدربزرگ‌ها و مادربزرگ‌ها، نامادری‌ها و ناپدری‌ها و دیگر اعضای خانواده است. والدین ممکن از نظر فیزیکی جدا باشند (طلاق گرفته باشند) و بنابراین، فقط می‌توانند با بچه‌هایشان در مواقع خاصی ارتباط برقرار کنند. سرمایه اجتماعی در اجتماع با وابستگی‌ها و ارتباطات درون محیطی-اجتماعی خانواده مرتبط شده است، از جمله اعتماد، همکاری، همیاری و تبادل که اعضای خانواده را در درون یک اجتماع یکی و متحد می‌کند. روی هم رفته در ادبیات سرمایه اجتماعی، تعاملات والدین و دانش‌آموز و دانش‌آموز با خویشاوندان و آشنایان به‌عنوان یکی از شکل‌های مهم سرمایه اجتماعی نقش مهمی در عملکرد تحصیلی و موفقیت‌های تحصیلی دانش‌آموزان دارد. سرمایه اجتماعی در درون خانواده، در توسعه روشنگری بچه‌ها نقش ویژه‌ای دارد؛ زیرا این دوره، دوره‌ای است که مطمئناً فرزندان به‌وسیله سرمایه انسانی که والدین آن‌ها دارند، به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرند. سرمایه اجتماعی خانواده و روابط متقابل مثبت والدین و فرزندان، به بچه‌ها اجازه می‌دهد تا سرمایه مالی و انسانی موجود در محیط خانه را به سرمایه انسانی یا دیگر سرمایه‌های وابسته (مرتبط که به بهبود شرایط می‌انجامد، منتقل کند. بدون روابط دوجانبه مثبت میان والدین و فرزندان، هیچ راهی برای انتقال سرمایه مالی و انسانی به فرزندان وجود ندارد (کلمن، ۱۹۸۸). آنچه در سرمایه اجتماعی خانواده‌ها مهم است، ارتباطات درون خانوادگی و بین خانوادگی می‌باشد. سرمایه اجتماعی هنگامی بالاست که

والدین هر دو در خانه هستند، مادران به آموزش بچه‌ها توجه دارند، مقدار کمی تحرک در خانواده وجود دارد و انسجام دینی بالاست. براین اساس، می‌توان گفت که بچه‌هایی که درگیر مسائل خانوادگی چون طلاق والدین یا خشونت‌های خانوادگی بین والدین باهم یا والدین با بچه‌ها نیستند و خانواده‌هایی که توانسته‌اند، ارتباطات منطقی بین خود و اقوام برقرار کنند. در مجموع، از سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند و شانس موفقیت آن‌ها در آینده محتمل‌تر است.

- سرمایه اجتماعی و محیط آموزشی: امروزه، به منظور تأکید بر اهمیت روابط افراد در فرآیندهای آموزشی، مفهوم سرمایه اجتماعی به یاری مفهوم پیشین سرمایه انسانی آمده است. مفهوم «سرمایه اجتماعی» روابط مربیان و معلمان با دانش‌آموزان خود را نشان می‌دهد. این مفهوم میزان برخورداری مربیان برجسته از فعالیت‌های مربی‌گری را تعیین می‌کند. این فعالیت‌ها مقولاتی چون مباحثه مربیان با دانش‌آموزان، انتظار معلمان از دانش‌آموزان برای انجام‌دادن کار آموزشی، برخورد احترام‌آمیز با دانش‌آموزان، دوست‌شدن مربیان با دانش‌آموزان را شامل می‌شود (جانعلی زاده چوبستی، ۲۰۰۵). این مناسبات برجستگی علمی دانش‌آموزان را تسهیل می‌کند. وقتی معلمان به کار آموزشی دانش‌آموزان علاقه نشان می‌دهند، احتمال استقرار و توسعه یک رابطه فعال بین آن‌ها افزایش می‌یابد و این امر یک «فضای برانگیزنده» را فراهم می‌کند. ارتباطات و تعاملات بین معلمان و دانش‌آموزان را می‌توان با دو مفهوم «سازمان علمی» و «اجتماع علمی» مورد مطالعه قرار داد. منبع دیگری از مساعدت برای فرزندان، معلمان هستند. آموزگاران ممکن است که حتی از زمان ابتدایی‌ترین ارتباطات با دانش‌آموز، مساعدت بیشتری را نسبت به والدین در دستاوردهای آکادمیک فراهم کنند که بیشتر میزان و نوع ارتباط مهم است. بچه‌ها چه قدر احساس می‌کنند که آموزگاران با آن‌ها صادقانه و مهربانه رفتار می‌کنند و مواظب آن‌ها هستند. بنابراین، می‌توان گفت خانواده‌ها و محیط آموزشی مدارس ایران نسبت به

بعضی از ابعاد، شاخص‌ها، انواع و سطوح سرمایه اجتماعی چه به صورت خودآگاه و چه به صورت ناخودآگاه توجه لازم را کرده، این امر سبب می‌شود که دانش‌آموزان ما در بعضی از ابعاد، شاخص‌ها، انواع و سطوح سرمایه اجتماعی دارای وضعیت مناسب‌تری و در برخی دیگر دارای وضعیت متوسط و گاه نامناسب باشند.

بنابراین، می‌توان گفت در وضعیت فعلی خانواده و مدارس تأثیر بسزایی در وضعیت سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان داشته باشند و این اثر با توجه به متغیر جنسیت دانش‌آموزان نیز متفاوت است؛ طوری که در موارد سرمایه اجتماعی، اهداف مشترک، ساختار شبکه، ارتباطات شبکه، تبادل دانش و اطلاعات، سرمایه اجتماعی درون گروهی، سرمایه اجتماعی سطح خرد و سرمایه اجتماعی سطح کل تفاوت معناداری بین دختران و پسران دانش‌آموز وجود ندارد. و بیان‌گر توجه تقریباً یکسان خانواده‌ها و مدارس به این مسئله است.

اما در متغیرهای کیفیت شبکه، هنجارها، اندازه شبکه، تحرک شبکه، انسجام ارتباطات، سرمایه اجتماعی بین گروهی و سرمایه اجتماعی سطح میانی تفاوت معناداری بین دو گروه دختران و پسران در سطح وجود دارد و ممکن است بیان‌گر عدم توجه یکسان خانواده‌ها و مدارس به این مسئله باشد؛ طوری که در متغیرهای کیفیت شبکه، اندازه شبکه و تحرک، شبکه سرمایه اجتماعی بین گروهی و سرمایه اجتماعی سطح میانی پسران دارای وضعیت بهتری نسبت به دختران هستند. همچنین، در متغیرهای هنجارها و انسجام ارتباطات دختران دارای وضعیت بهتری نسبت به پسران هستند.

بالاترین رتبه در گروه کل دانش‌آموزان مربوط به متغیر اهداف مشترک و کمترین رتبه مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات با میانگین است. بالاترین رتبه در گروه پسران دانش‌آموز مربوط به متغیر کیفیت شبکه و کمترین رتبه مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات است. بالاترین رتبه در گروه دختران دانش‌آموز مربوط به متغیر هنجارها و کمترین رتبه مربوط به متغیر تبادل دانش و اطلاعات است. نکته درخور توجه در تحلیل فوق، کسب

پایین‌ترین رتبه در سه گروه توسط متغیر تبادل دانش و اطلاعات است که این امر توجه و بررسی بیشتری را نیازمند است.

پیشنهادها

در این قسمت جهت غنی‌شدن و کاربرست نتایج حاصل از پژوهش در عمل پیشنهادهای کاربردی زیر ارائه می‌شود. در ارائه پیشنهادها کاربردی سعی شده است دو اجتماع خانواده و مدرسه به‌عنوان مخاطبان کاربرست پیشنهادها به‌شرح زیر در نظر گرفته شده‌اند:

پیشنهاد به والدین

۱. نسبت به تقویت تعاملات اعضای خانواده با یک‌دیگر، به‌خصوص با فرزندان خود از طریق گفت‌وگوهای خانوادگی، مباحث و مسائل خانوادگی و تحصیلی فرزندان خود اقدام کنند.
۲. در تربیت شخصی و اجتماعی فرزندان خود از سبک‌های فرزندپروری مناسب و مطلوب که امکان رشد مهارت‌های اجتماعی را در فرزندان بهبود می‌بخشد، استفاده کنند.
۳. نسبت به فراهم‌ساختن زمینه ایجاد و تقویت هنجارهای مشترک بین اعضای خانواده، به‌خصوص فرزندان از طریق درگیرکردن فرزندان در فرآیند تعیین هنجارها از جمله اعتماد و اثربخشی فردی و جمعی در فرزندان خود اقدام کنند.
۴. نسبت به فراهم‌ساختن زمینه ایجاد و تقویت هنجارهای مشترک بین اعضای خانواده از طریق مشارکت دادن اعضا و به‌خصوص، فرزندان در مسائل و فعالیت‌های خانواده و همچنین، حمایت‌های عاطفی، اجتماعی و اقتصادی از فرزندان خود اقدام نمایند.
۵. در جهت فراهم‌ساختن زمینه گسترش شبکه‌های ارتباطی اعضای خانواده و به‌ویژه فرزندان از طریق ارتباطات چهره‌به‌چهره، تلفنی و اینترنتی و غیره در جهت توسعه شبکه‌های ارتباطی فرزندان خود با اعضای خانواده، هم‌کلاسی‌ها و معلمان خود، اقدام کنند.

۶. در جهت فراهم‌ساختن زمینه تحرک شبکه‌های ارتباطی اعضای خانواده، به‌خصوص فرزندان خود از طریق ایجاد ارتباط با همسایگان، اقوام دور و نزدیک، اعضای محل و ارتباط با خانواده‌های همکلاسی‌ها و معلمان فرزندان خود در این مسیر اقدام کنند.
۷. در جهت فراهم‌ساختن زمینه ایجاد و تقویت انسجام ارتباطات اعضای خانواده، به‌ویژه فرزندان خود از طریق ایجاد صمیمیت در امور خانواده، ایجاد توافق و مشارکت در امور خانواده و همچنین، تقویت مهارت پذیرش متقابل بین اعضای خانواده اقدام کنند.
۸. در جهت فراهم‌ساختن زمینه تبادل دانش و اطلاعات بین اعضای خانواده، به‌خصوص فرزندان از طرق زیر اقدام کنند:
- تقویت گفت‌وگوهای حضوری و چهره‌به‌چهره اعضای خانواده.
  - تقویت انگیزه مطالعه کتاب و روزنامه و تفسیر و نقد آن‌ها در میان اعضای خانواده.
  - فراهم‌ساختن زمینه و امکانات استفاده از فناوری‌های اطلاعات از جمله اینترنت به منظور توسعه دامنه کسب دانش و اطلاعات اعضای خانواده جهت تبادل آن‌ها در میان اعضای خانواده.
۹. در جهت فراهم‌سازی زمینه شکل‌گیری شبکه‌های ارتباطی خارج از خانواده در میان اقوام، همسایگان و اعضای محله به منظور تقویت سرمایه اجتماعی بین گروهی اعضای خانواده اقدام کنند.
۱۰. در جهت تقویت و توسعه شبکه‌های ارتباطی اعضای خانواده با یک‌دیگر مانند والدین با یک‌دیگر، فرزندان با یک‌دیگر و والدین با فرزندان و برعکس در جهت توسعه و بهبود سرمایه اجتماعی درون گروهی و سطح خرد اعضای خانواده اقدام کنند.
۱۱. در جهت فراهم‌سازی زمینه شکل‌گیری شبکه‌های ارتباطی خارج از خانواده و در سطح جامعه از طریق تشویق اعضای خانواده به مشارکت در نهادها و سازمان‌های جامعه به منظور توسعه و بهبود سرمایه اجتماعی سطوح میانی و کل اقدام کنند.

پیشنهاد به مسئولان مدرسه

۱. در زمینه ایجاد و تقویت هنجارهای مشترک بین اعضای مدرسه و درگیرکردن دانش-آموزان در فرآیند تعیین هنجارها و تأکید بر مواردی از قبیل:
  - ایجاد و تقویت اعتماد بین دانش‌آموزان با یکدیگر.
  - ایجاد و تقویت اعتماد بین معلمان و دانش‌آموزان
  - ایجاد و تقویت اعتماد بین کارکنان مدرسه و والدین دانش‌آموزان و غیره اقدامات لازم را صورت دهند.
۲. در زمینه ایجاد و تقویت اهداف مشترک بین اعضای مدرسه از طریق درگیرکردن دانش‌آموزان در فرآیند تعیین اهداف مشترک از طرق زیر اقدام کنند:
  - فراهم‌سازی زمینه مشارکت دانش‌آموزان در فعالیتهای گروهی از جمله انجمن-های علمی و گروه‌های فرهنگی مدرسه.
  - حمایت عاطفی، اجتماعی و علمی معلمان و کارکنان مدرسه از دانش‌آموزان.
  - به‌کارگیری روش‌های یادگیری گروهی از جمله یادگیری مشارکتی در فرآیند تدریس و یادگیری توسط معلمان.
  - فراهم‌سازی جو و فرهنگ فعالیتهای گروهی و تشویق دانش‌آموزان به فعالیتهای گروهی توسط مسئولان مدرسه.
۳. در جهت فراهم‌سازی زمینه گسترش شبکه‌های ارتباطی دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان با معلمان و کارکنان مدرسه از طریق ارتباطات تلفنی، چهره‌به‌چهره و اینترنتی اقدام کنند.
۴. در جهت فراهم‌ساختن زمینه تحرک شبکه‌های ارتباطی دانش‌آموزان از طریق تقویت ارتباطات با اعضای خانواده، هم‌کلاسی‌ها، معلمان و کارکنان اقدام کنند.
۵. در جهت فراهم‌ساختن زمینه تقویت انسجام ارتباطات دانش‌آموزان از طرق زیر اقدام کنند:

- ایجاد و تقویت حس صمیمیت میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه.
- ایجاد و تقویت حس توافق و مشارکت در فعالیت‌های مدرسه در میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه.
- ایجاد و تقویت مهارت پذیرش متقابل میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه.
۶. در جهت فراهم‌ساختن زمینه تبادل دانش و اطلاعات میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه از طرق زیر اقدام کنند:
- فراهم‌سازی زمینه گفت و گوهای حضوری و چهره‌به‌چهره میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه.
- تشکیل جلسات گروهی میان دانش‌آموزان با یکدیگر، دانش‌آموزان و معلمان و دانش‌آموزان و مسئولان مدرسه به منظور تبادل دانش و اطلاعات.
- تشویق دانش‌آموزان به مطالعه کتاب و روزنامه و برگزاری مسابقات تفسیر و نقد گروهی کتاب یا موضوعات مختلف.
- آموزش مهارت‌های فناوری اطلاعات به دانش‌آموزان و چگونگی استفاده از آنها.
- فراهم‌سازی امکانات استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات از جمله اینترنت به منظور توسعه دامنه کسب دانش در دانش‌آموزان اقدام کنند.
۷. در جهت فراهم‌سازی زمینه شکل‌گیری شبکه‌های ارتباطی خارج از مدرسه برای دانش‌آموزان در جهت تقویت سرمایه اجتماعی بین گروهی آنها از طرق زیر اقدام کنند:
- فراهم‌سازی زمینه ارتباط دانش‌آموزان با دانش‌آموزان مدارس دیگر.
- فراهم‌سازی زمینه ارتباط دانش‌آموزان با معلمان مدارس دیگر.

۸. در جهت بهبود و توسعه سرمایه اجتماعی درون گروهی و سطح خرد دانش‌آموزان به تقویت و توسعه شبکه‌های ارتباطی دانش‌آموزان مدرسه با یکدیگر، دانش‌آموزان با معلمان و کارکنان اقدام کنند.

۹. در جهت بهبود و توسعه سرمایه اجتماعی سطوح میانی و کل دانش‌آموزان به تقویت و توسعه شبکه‌های ارتباطی دانش‌آموزان خارج از مدرسه از طرق زیر اقدام کنند:
- تشویق و حمایت دانش‌آموزان به مشارکت و فعالیت در نهادها و سازمان‌های جامعه.

- معرفی دانش‌آموزان به نهادها و سازمان‌های جامعه به منظور مشارکت و فعالیت در آن سازمان‌ها.

کتاب‌نامه

۱. ذاکر صالحی، غ. (۱۳۸۷). پارادوکس سرمایه اجتماعی تحصیل‌کردگان ایرانی: بررسی رابطه آموزش عالی و سرمایه اجتماعی در ایران. *آموزش مهندسی ایران*، ۱۰ (۴۰)، ۵۱-۲۵.
۲. رفیع‌پور، ف. (۱۳۸۵). *آنا تومی جامعه*. چاپ چهارم. تهران: انتشارات شرکت سهامی انتشار.
۳. سمیعی، ز. (۱۳۸۲). بررسی تأثیر سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی خانواده بر موفقیت تحصیلی و شغلی فرزندان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه الزهرا.
۴. شارع‌پور، م. (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و آموزش و پرورش. *مجموعه مقالات علوم تربیتی به مناسبت نکوداشت دکتر کاردان*. تهران: انتشارات سمت.
۵. الوانی، م. و سیدنقوی، م. (۱۳۸۳). سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها. *مطالعات مدیریت*، ۹ (۳۳) و (۳۴)، ۲۶-۹.
6. Baum, F. E., & Ziersch, A. M. (2003). Social Capital. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 57(5), 320-323.
7. Chou, Y. K. (2006). Three Simple Models of Social Capital and Economic Growth. *The Journal of Socio-Economics*, 35(5), 889-912.
8. Clifton, R. A., & Roberts, L. W. (1993). *Authority in Classrooms*. Scarborough, ON: Prentice Hall.
9. Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95-S120.

10. Cook-Gumperz, J. (1986). *The Social Construction of Literacy*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
11. Dika, S. L., & Singh, K. (2002). Applications of Social Capital in Educational Literature: a Critical Synthesis. *Review of Educational Research*, 72(1), 31-60.
12. Etcheverry, E., Clifton, R. A., & Roberts, L. W. (2001). Social Capital and Educational Attainment: a Study of Undergraduates in a Faculty of Education. *The Alberta Journal of Educational Research*, 47(1), 24-39.
13. Fukuyama, F. (2001). Social Capital, Civil Society and Development. *Third World Quarterly*, 22(1), 7-20.
14. Gibbons, M., Trow, M., Scotte, P., & Limoges, C. (1994). *The New Production of Knowledge: the Dynamics of Science and Research in Contemporary Society*. London, England: Sage.
15. Goddard, R. D. (2003). Relational Networks, Social Trust, and Norms: a Social Capital Perspective on Students' Chances of Academic Success. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 25(1), 59-74.
16. Grootaert, C., & Bastelaer, T. V. (2001). *Understanding and Measuring Social Capital: a Synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative*. Retrieved from <http://siteresources.worldbank.org/INTSOICIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-24.pdf>
17. Hang, M.J. (2009). Family Economic Puzzles and Possibilities. Family Relations and Human Development. *Family Economics and Resources Management Biennial*. Retrieved from <http://www.cfsv.org/communitysurvey/docs/survey-instrument.pdf>.
18. Janalizadeh Chobbasti, H. (2005). *Social Capital and Scientific Eminence: an Analytical Synthesis* (Unpublished Doctoral Thesis). University of Bradford, Bradford, England.
19. Kawachi, I. (2001). Social Capital for Health and Human Development. *Development*, 44(1), 31-35.
20. Krishna, A. (2003). *Understanding, Measuring and Utilizing Social Capital: Classifying Concept and Presenting a Field Application from India*. Retrieved from <https://ageconsearch.umn.edu/bitstream/55443/2/capriwp28.pdf>
21. Krishna, A., & Shrader, E. (1999, June). *Social Capital Assessment Tool*. Paper Presented at the Conference on Social Capital and Poverty Reduction, Washington, D.C.
22. Núñez, A.-M. (2009). Modeling the Effects of Diversity Experiences and Multiple Capitals on Latina/o College Students' Academic Self-Confidence. *Journal of Hispanic Higher Education*, 8(2), 179-196.
23. Putnam, R. (2001). *Bowling alone: the Collapse and Revival of American Community*. New York, NY: Simon and Schuster.

24. Watkins, D. (1992). Faculty and Student Interaction. In B. R. Glark, & G. R. Neave (Eds.), *The Encyclopedia of Higher Education* (Vol. 3, pp. 1605-1614). Oxford, England: Pergamon.
25. Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27(2), 151-208.

